

ВУЧЫЦЬ І ВЫХОЎВАЦЬ СЛОВАМ

Ключавыя словы: выхаваўчыя патрабаванні, дыдактычны матэрыял, этнакультурны фактар, талерантныя адносіны, грамадзянін краіны.

У сучаснай метадычнай і педагагічнай літаратуры агульныя патрабаванні да ўрока падзяляюцца на чатыры групы: выхаваўчыя, дыдактычныя, псіхалагічныя, гігіенічныя. Умоўнасць такога падзелу заключаецца ў тым, што ў рэальным вучэбна-выхаваўчым працэсе гэтыя патрабаванні цесна ўзаемасвязаны, узаемапранікаюць і ўплываюць адзін на другі.

Выхаваўчыя патрабаванні з’яўляюцца заказам грамадства фарміраваць грамадзяніна краіны. Для ўрокаў беларускай мовы і літаратуры выхаваўчы аспект работы прасочваецца па некалькіх напрамках. Гэта перш за ўсё скрупулёзны падбор дыдактычнага матэрыялу да кожнага ўрока, які служыў бы не толькі ілюстрацыяй, сродкам для назірання і аналізу пэўных правілаў, граматычных формаў, сінтаксічных канструкцый, але даваў бы магчымасць пазнаваць новыя факты, падзеі з жыцця, вучыў бы разважаць, даваў магчымасць гутарыць на палітычныя, сацыяльныя, ідэалагічныя, маральныя тэмы, ацэньваць і выказваць свае адносіны. Падбор дыдактычнага матэрыялу дазволіць выхоўваць нацыянальную самасвядомасць вучняў. Як вядома, мова народа, якую вывучаюць, становіцца асноўным дыдактычным сродкам фарміравання менталітэту асобы навучэнца. Яна, мова, сама па сабе з’яўляецца культурна-гістарычным асяроддзем, яна фарміруе духоўнасць і ўплывае на стан матэрыяльнай культуры наступных пакаленняў. Вось чаму мову народа патрэбна вывучаць з мэтай пазнаць сам народ у яго тэрытарыяльнай, гістарычнай і сацыяльнай акрэсленасці. Так, адным з лінгвадыдактычных прынцыпаў навучання беларускай мове з’яўляецца прынцып апоры на этнакультуру, г. зн. арыентацыя настаўніка, выкладчыка пры адборы дыдактычнага матэрыялу да заняткаў па беларускай мове на тэксты з этнакультурнаўчай тэматыкай (гісторыя Беларусі, характар, звычаі, традыцыі, асаблівасці матэрыяльнай і духоўнай культуры беларусаў, прыродных умоў і інш.). Беларусы павінны ведаць, выхоўваць сябе як беларусаў, ідэнтыфікаваць сябе з беларускай культурай. Незалежна ад таго, з якой культурай навучэнцы сярэдняй школы сябе ідэнтыфікуюць, на занятках па беларускай мове і літаратуры патрэбна ўлічваць этнакультурны фактар, ствараць умовы для пазнання культуры беларускага народа і іншых народаў і выхавання талерантных адносін паміж людзьмі, якія належаць да розных этнасаў, канфесій, рас, падкрэсліваць культурную адметнасць беларусаў [3, с. 38].

Агульнавядома, што мастацкая літаратура – выключны сродак прывіцця любові да чалавека, грамадства, роднага краю, мовы, культуры. Першачарговымі задачамі настаўніка з'яўляюцца: перадаць свае ўменні і навыкі вучням, навучыць іх, паводле выказвання Я. Коласа, чытаць у шырокім значэнні. Гэту задачу вялікі пісьменнік і метадыст разумеў так: “Чытаць – значыць разумець тое, што чытаецца. І школа перш за ўсё павінна навучыць чытаць дзяцей самастойна. Трэба лічыцца, з аднаго боку, з тым, што па сканчэнні школы чытанне будзе адзіным сродкам самаасветы для вучня. З другога боку, трэба мець на ўвазе тое вялікае значэнне, якое мае кніга і наогул друкаванае слова ў сэнсе пашырэння і развіцця нашых ведаў. Вось чаму школа і павінна даць вучню ўсе тыя спосабы, каторымі вучань мог бы папаўняць свае веды незалежна ад дапамогі настаўніка, мог бы сам разабрацца ў тым матэрыяле, што дае кніга. Школа павінна таксама прышчапіць вучню любасць да кнігі, зацікавіць ёю” [1, с. 112].

Урокі беларускай мовы і літаратуры могуць і павінны выходзіць эстэтычны густ сродкамі самой мовы. Культура мовы – адзін з важнейшых элементаў чалавечай культуры. У маўленні, у слове чалавек сцвярджае сябе як асобу. Ступень валодання мовай, шырыня і свабода карыстання моўнымі сродкамі ў іх вуснай і пісьмовай формах шмат у чым вызначаюць месца чалавека ў грамадскім жыцці. Таму праблема развіцця вуснага маўлення заўсёды знаходзіцца ў цэнтры увагі пры школьным навучанні.

Выхаваўчы аспект урока па мове забяспечваецца і цэлым комплексам мер і сродкаў: сродкі нагляднасці, слыхавыя сродкі, асабліва музычныя, мова і паводзіны самога настаўніка.

У пазакласнай рабоце па мове і літаратуры найбольш яркая і асабліва натуральна выступае адзінства адукацыйнай і выхаваўчай функцыі гэтых прадметаў. Зразумела, што работа настаўніка-славесніка не абмяжоўваецца рамкамі ўрока. Яна ўяўляе сабой бесперапыннае ўзаемадзеянне настаўніка і вучня, пастаянныя зносіны (не ў часе, а ў адчуванні патрэбы ў іх) па перадачы ўменняў рэагаваць на слова. Што датычыцца дыдактычных прынцыпаў пазакласнай работы, то яны маюць сваю спецыфіку: на пазаўрочных занятках удзельнічаюць галоўным чынам тыя вучні, якія жадаюць пашырыць свае веды па мове, удасканаліць іх. Толькі пры такой умове пазакласная работа стане па-сапраўднаму дзейснай. Можна прымусіць вучня наведваць гурток, удзельнічаць у канферэнцыі, але, калі ў яго не будзе жадання ўдзельнічаць, не будзе і ніякай карысці ад такой працы [2, с. 231].

Метадысты вылучаюць розныя віды пазакласнай работы, але асноўнымі лічаць наступныя: пастаянна дзеючыя мерапрыемствы (праца гуртка, выпуск тэматычнай газеты і інш), эпизадныя мерапрыемствы (віктарыны, алімпіяды, вечары, конкурсы і інш.). Гульні, спаборніцтвы найбольш цікавыя непаседлівых. Яны нават перастаюць заўважаць, што

займаюцца сур'ёзнай справай: падборам слоў з пэўнымі фанетычнымі заканамернасцямі, прыгадвааннем сінонімаў, прыказак, загадак. Гэта развівае і вучыць гурткоўцаў, бо ў шмат якіх гульнёвых сітуацыях трэба свядома, уважліва ставіцца да беларускага слова, дакладна яго вымаўляць, мэтазгодна ўжываць у моўных зносінах. З вялікім захапленнем складаюць вучні вершы-каламбуры. Такая работа развівае ў іх кемлівасць, выхоўвае ўважлівае стаўленне да моўных фактаў. Сярод уражанняў, што застаюцца ў вучняў на ўсё жыццё, нярэдка важнае месца належыць успамінам пра школьныя літаратурныя вечарыны. І невыпадкова: гэтая форма пазакласнай працы тоіць вялікія магчымасці ўздзеяння на розум і пачуцці школьнікаў, на развіццё іх творчых здольнасцей. Многія настаўнікі з адказнасцю і шчырай зацікаўленасцю ставяцца да арганізацыі і правядзення літаратурных вечарын, дбаюць не проста аб тым, каб уключыць у іх праграму як мага больш разнастайнага інфармацыйнага матэрыялу, а каб з дапамогай мастацкага слова дзейсна ўплываць на светапогляд, думкі, пачуцці, памкненні вучняў, фарміраванне іх нацыянальнай самасвядомасці і эстэтычнага густу.

З усяго сказанага і прыведзенага вынікае, што беларуская мова і беларуская літаратура як прадметы з'яўляюцца аднымі з асноўных ў школе; настаўнік беларускай мовы і літаратуры пры дапамозе роднага слова фарміруе вучнёўскі светапогляд і ўменне правільна думаць і перадаваць (выражаць) думкі, ажыццяўляе маральнае і эстэтычнае выхаванне.

Літаратура

1. Абабурка, М.В. Культура беларускай мовы / М.В. Абабурка. – Мінск: Вышэйшая школа, 1994. – 120 с.
2. Варановіч, З.Б. Методыка выкладання беларускай мовы / З.Б. Варановіч. – Мінск: Універсітэцкае, 1995. – 247 с.
3. Ляшчынская, В.А. Методыка выкладання беларускай мовы / В.А. Ляшчынская, З.У. Шведава. – Гомель: Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны, 1985. – 171 с.